

M E M O R I A

VIRI AMPLISSIMI

CHRISTIANI NICOLAI PEHMÖLLER,

CIVITATIS HAMBURGENSIS NUPER SENATORIS,

QUAM

EX PUBLICA AUCTORITATE CIVIBUS SUIS

COMMENDAT

CHRISTIANUS PETERSEN,

PH. DR., IN GYMNASIO ACADEMICO PHILOGOGIAE CLASSICAE PROFESSOR P. O.

HAMBURGI 1847.

TYPIS JOANNIS AUGUSTI MEISSNERI, AMPLISSIMI SENATUS, GYMNASII ET JOANNEI TYPOGRAPHI.

Incipientem de vita commentari hominis in litteris vel republica clari metus me semper invadit, ne minus prospere succedat hoc scribendi genus. Facile quidem est cognoscere, quid cuiusque sit proprium, quid quemque distinguat ab aliis, facilius etiam narrare, quid egerit: difficile vero perspicere, quomodo inter se cohaereant ingenium et voluntas, quomodo studia, saepe tam diversa, ex uno quasi fonte possint derivari, difficilius etiam, ex iis, quae alicui acciderunt, explicare mores, quod quidem propositum esse debet vitarum scriptori mihiq̄ue conandum videbatur hunc libellum scripturo de rebus gestis viri amplissimi, qui omnibus apud nos honoribus functus doctis indoctisque sui reliquit desiderium.

CHRISTIANUS NICOLAUS PEHMÖLLER,
quinque fratrum et duarum sororum natu maximus,
patre usus est Cordo Nicolao, sacchari coctore, et

matre oriunda e familia Thuun. Parentes recte firmissimum vitae fundamentum judicantes religionem, nihil antiquius habebant, quam ut teneri liberorum animi pietate erga Deum imbuerentur. Itaque jam pueri atque puellae comite patre conciones sacras horis antemeridianis habitas frequentabant. Filii interdum cum famulo domestico etiam rebus divinis, quae post meridiem celebrabantur, intererant. Neque publica sacra sufficere videbantur, domi quoque post coenam diei dominici sacra aliquot carmina canebantur. Christianus Nicolaus noster, die 2. Februarii a. 1769 natus, per decem fere annos de rebus divinis concionantem audiebat Jo. Melch. Götze ad templum Divae Catharinae pastorem primum, tum maxime celebratum et ardentissimo fidei orthodoxae defendendae studio insignem. Adolescentem vero mentis acie potius excellentem, quam animi ardore, magis alliciebat perspicuus sermo G. H. Berkhani, qui a. 1786 Götzio in sacerdotio successerat; quamquam etiam Dan. Eman. Folgerus Rev. Ministerii candidatus, cui sex annos natus in disciplinam traditus erat, severiorem fidei normam sequebatur. Hunc praeceptorem etiam aetate pro-
vinctus, cum de rebus divinis omnino aliter sentiret

atque puer erat imbutus, semper maximi faciebat et fere ut alterum parentem observabat. In hac schola, ubi idem, qui eam regebat, solus docebat, lingua Latina, qua tum neminem liberaliter educatum carere volebant, geographia et linguae Francogallicae rudimentis pueri instituebantur. Scribendi et ratiocinandi artes, quae in schola non tradebantur, domi docebat J. G. Röding ad D. Jacobi ecclesiam ludi magister, qui alumnos etiam declamare et fabulas hunc in usum ab ipso compositas agere jubebat. A privatis denique magistris etiam graphices et musices elementis erudiebatur.

Puer ab hilaritate juvenili non fuit alienus, fratrum enim sororumque ludis non deerat, imo ipse eos regebat. Adultus gravius et severius sentiebat et hilaritatem minus captabat, quare cum se puerum severae parentum admonitionis expertem esse meminisset, nihil se egregie praeter caetera, sed omnia mediocriter tantum studuisse et patrem minus strenuum fuisse censebat. Verum enim vero eum jam puerili aetate non vulgari diligentia in litteras incubuisse statuamus oportet. Nam puer bonorum librorum copiam sibi parabat et adolescens litterarum Germanicarum tum laetius efflorescentium summo

amore elatus cum sedecim aequalibus societatem coiit optimorum librorum communi sumptu emendorum. Neque vir in maximis occupationibus unquam litterarum studia intermisit et senex nulla re magis quam legendo delectabatur. Tanta flagrabat etiam dicendi cupiditate, tanta erat pietate adversus Deum optimum maximum, ut litteris divinis operam dare et aliquando publice in ecclesia docendi munus nancisci in optatis esset. Sed plus valuit auctoritas patris, qui ei quintum decimum annum agenti in periti alicuius mercatoris negotiis locum mercatus discendi quaerebat. Fidei confessione repetita et solemniter per Everwein, verbi Divini ad Divae Catharinae templum antistitem, religionis nostrae sacris initiatus vel confirmatus d. 20. Aprilis 1784 domum patronorum ingressus est. Tirocinium facere jussus est in negotiorum societate, quam Joannes Henr. Rücker coierat cum Georgio Wortmann. Conditio satis luculenta erat, ut tum quidem existimabant, hodie tamen minus aequa videretur. Per litteras ei declarandum erat, se patronis annos duodecim continuos esse serviturum, septem, quibus in negotiis gerendis erudiretur, quinque, quibus ea adjuvaret ut minister. Habitabat et coenabat per totum

hoc tempus apud patrem, qui per septem priores annos ei ad necessaria sibi paranda quotannis ducenas marcas currentes dedit. Octavo demum anno a patronis accepit salarium trecentarum marcarum, quatuor proximis annis deinceps usque ad mille marcas auctum.

Durum erat tempus artes mercaturae usu discendi. Disciplina tum severior erat et Georgius Wortmann, qui negotia regebat, solito austerior auctoritatem et reverentiam patrono debitam, qua quidem etiam erat dignissimus, omnem sibi praestari voluit. Jam non mirum est, Pehmöllerum nostrum et huius patroni admiratione commotum et officiorum omnium observantissimum factum esse etiam austeriorem. Cetera facilius toleravit, sed cum per quatuor annos infimum scrinii locum haberet, aegre tulit, studia litterarum liberalium a negotiis aliena a patre improbari neque a patrono foveri. Concessum tamen erat aliquid temporis ad litteras Anglicas et Germanicas elegantiores tractandas. In utroque studio socius erat Carsten Guil. Soltau per totam vitam familiaris, qui senex quindecimviratus honore in civitate nostra est ornatus. Praeter Martinum Garlieb Sillem*), cui

---

*) Cuius Memoriam Civibus meis commendavi Hamb. 1831.

conjunctissimus manebat usque ad mortem, cari erant quidam Boysen, cuius mater prope Harburgum agrum possidebat cerae insolandae inservientem et qui huic negotio praeerat nomine Alms. Itaque factum est, ut amici saepius in Albis ripam meridionalem navigarent, vel si quando tempestas turbida erat, pedibus irent per insulam Guilielmburgum. Neque tamen domui paternae se subtraxit, sed diebus dominicis cum parentibus, fratribus et sororibus rusticari solebat, hortum enim possidebat pater in suburbio D. Georgii ad Alsterae ripam.

Ingenii celeritatem et morum elegantiam auget loquendi et audiendi commercium, cuius copiam ei fecit coetus hominum, qui etiam hodie Harmoniae nomine celebratur. Ephemerides ibi legebantur imprimis politicae, tum solito studiosius lectitatae, quoties quid novi afferebatur de rebus in Francogallia novatis. Tanta erat omnium exspectatio, ut non alius post alium, sed omnibus unus legere soleret, quod munus, si aderat, suscipiebat Geo. Henr. Sieveking, qui huius historiae*) peritissimus simul disserendi

---

*) Bibliotheca publica servat locupletissimam supellectilem libellorum aequalium de rebus Francogallicis scriptorum tum a G. H. Sieveking comparatam, quae ex bibliotheca senatoris litteratissimi Mönckeberg in publicam transit.

ansam dabat. Pehmöllerum vero cuivis confusione et perturbationi infensum harum rerum ita pertaesum erat, ut vix disputantes audiret, nedum ipse sermonis particeps esset. Itaque proximis annis nemo magis laudavit Napoleontem, ut ordinis et quietis instauratorem. Sed ubi mores erant corrigendi, ubi res adversae sublevandae, nunquam deerat. Magno ludendi consuetudo tum serpebat etiam in Harmoniae coetibus. Erant qui eam tollendam censerent, inter quos juvenis noster honestatis studiosissimus honorificentissimam publice dicendi occasionem nactus legem pertulit, quae licentiam in alea perdendi certis finibus circumscriberet. Per liberum Baronem de Voghtum apud nos societas instituta est hominum, qui pauperum necessariis sustinendorum curam susciperent. Omnes aetates, ordines, omnia hominum genera studio exarserunt pecuniam in hunc usum conferendi. Etiam qui in scriniis mercatorum serviebant, eiusmodi societatem inierunt. Cui cum praeeset Pehmöller, etiam in summo collegio sedem habuit.

Neque latebat patronos juvenis severitas et fides in dicendo, in agendo constantia et temperantia. Itaque nos quidem una cum parentibus laetamur,

cum amicis jam non miramur, eum tirocinio vix deposito a. **1793** dignum esse habitum, qui patronorum nomine **Hafniae** negotia procuraret. Etenim eo tempore negotiorum causa nunquam mittebantur juvenes, quippe qui itinera non instituerent, nisi si quando parentes de moribus desperantes eos in **Americam** relegari vellent. Cum principibus mercatorum de **Coninck**, **Ryberg**, **Cramer**, **Blacksii** vidua, **Tutein** in negotiis habuit consuetudinem. Atque tenebat tum **Hafnia** inter celeberrima **Europae** emporia fere tertium locum. Sex hebdomades ibi commoranti a negotiis se recreandi copiam faciebant musea omni monumentorum et operum artificiosorum genere copiose ornata, aedificia ampla et conspicua, aliae res insignes visu dignissimae.

Cum fidem et solertiam, quas patroni tentare voluerant, probasset, negotia mox graviora et difficiliora ei sunt mandata, quae libens suscepit. Jam duobus annis post in civitates **Americanas**, quae modo se in libertatem vindicaverant, est missus. Navigatione minus prospera decem demum post hebdomades **Philadelphiam** appulsus apud avunculos **Danielem** et **Vincentem Thuun** devertebat. Felicem se praedicabat jam magnae pecuniae dispensatorem, qui negotia ex

arbitrio administraret. Tres fere annos in America commoranti non deerat otium visendi regiones illas rudes et vastae magnitudinis, urbes jam diu conditas laeteque efflorescentes, alias vix inchoatas. Transcendit montes Apalachicos, meridiem versus usque ad urbem Savannah iter instituit, ad fluvium Potowmak progressus in villa prope urbem Georgiopolin vidit Washington, fortissimum libertatis Americanae parentem, eundem, qui primus novae reipublicae praefuerat. Quem paullo ante solempni oratione se munere abdicantem audiverat, eum nunc privatum salutavit rerum gestarum memoria beatum et grato Europaeorum animo laetantem. Servabat enim et visentibus ostentabat castelli Parisiensis faustis rerum novandarum auspiciis diruti claves a Francogallorum duce, commilitone quondam suo, Lafayette dono missas.

Anno 1798 Lisbonam navigavit, ubi multi tum degebant mercatores Hamburgenses: M. Heise, C. P. Bargmann, H. Schwalb et qui uxorem secum habebat, familiarissimus Gerke. Quo magis Lusitani separati vivebant a Germanis, eo firmiora usus et consuetudinis vincula hos invicem jungebant. Omnes et prae ceteris Pehmöller familiarissime utebantur

Gerki et fratrum Metzner familiis*). Cum his familiis commune etiam iter tum difficile sane et periculosum suscepit et eandem fere viam confecit, quam carmine sublimi (Childe Harold) celebravit poeta Anglus Byron. Elvam viderunt, Pacem Augustam (Badajoz) et Hispalim. In oppido Xera inciderunt in Joannem Valentinum Meyer**) et Georgium Bartels Hamburgenses, qui cum Gadibus commorarentur, popularibus suis, quos advenire audiverant, obviam venerunt. Ipsis Gadibus hospitio receptus est ab Antonio Gottlieb Boehl de Faber, cui per annum nupta erat Meyeri soror Sophia Theresia, quae post biennium cum marito eodem morbo illo pestifero est mortua***). Pehmöller Lisbonae, quo

*) Vivebant tum Lisbonae et mercaturam faciebant Joannes Henricus et eius fratres patruales tres, Joannes, Bernhardus et Daniel. Primus ille reliquit filium, qui in matrimonium duxit Joannis Andersonis Consulis Hamburgensis neptem, hi fratres habuerunt sorores duas, quarum una nupsit Jacobo Dohrmann Olisipponensi, qui Parisiis commoratur.

***) D. 8. Sept. 1800 peste est consumptus frater ille natus maximus Christiani Laurentii, qui etiam hodie ordini senatorio est adscriptus, et Eleonorae Paulinae, quam postea Pehmöller uxorem duxit. Cf. Mem. Bausehii a me conscriptam p. 8.

****) Frater ei superstes, qui ad nostram aetatem usque ibidem rebus Hanseaticis publice consuluit, Joannes Nicolaus, litterarum Hispanicarum peritissimus, diligentiae et scientiae, qua pretiosissimam librorum Hispanicorum copiam comparaverat, testem voluit urbis patriae bibliothecam publicam. Sed non ad nos pervenerunt haec litterarum ornamenta. Leges enim Hispanicae vetant, rariora artis et litterarum ornamenta ad externos mitti. Itaque factum est, ut qui regnum agebant, libros non nisi optimis eorum retentis et bibliothecae Madritensi traditis, Hamburgum transportari permitterent, heredes vero collectionem hoc modo distrahi nollent.

per **Bejam** et **Setubaliam** redierat, amplius annum in negotiis degit. Alia negotia eum deinde in **Angliam** vocarunt. Notum est a. **1799** non in hac illave terra, sed per totum orbem terrarum solutione impedita fidem concidisse. Cum pridie **Calendas Octobres Londinum** venisset, litteris certior est factus, **Hamburgi** mercatorem primarium fide sublata fortunarum suarum ruinam fecisse. Idem cum multis impendere videretur, ubique anxia trepidatio. Itaque pecuniam, quae per **sygraphas** credita erat, exigi oportebat.*) Hoc aliorum infortunium ipsi fortunarum factum est fundamentum. **Patroni** minime quidem de fortunis suis desperantes, sed tot amicorum calamitate afflicti mercaturae faciendae renuntiantes **Pehmöllero** nostro et **Joa. Frid. Droopio**, cui ab anno **1795** inde res suas domi administrandas commiserant, communionem negotiorum, quae adhuc ipsi gesserant, suo nomine suscipiendam obtulerunt. **Hiems** dura et diuturna **Pehmölleri** reditum retardavit. Per quatuor annos et octo menses peregrinatus navigatione sex hebdomadam sane periculosa d. **2. Martii Londino Hamburgum** rediit.

---

*) Cf. Joh. G. Büsch geschichtliche Beurtheilung der in der Handlung Hamburgs im Nachjahre 1799 entstandenen grossen Verwirrung. Hamb. 1799.

Patronorum benevolentiae et liberalitati confisus laborum in itineribus exantlatorum mercedem neque exegerat neque acceperat. Nec fefellit eum fiducia. Tantum pecuniae dono accepit, quantum novae negotiationis fundamentis agendis sufficeret. Cum Droopius absente Pehmöllero patronorum in mercatura administer factus esset, alter alteri erat ignotus, sed consuetudinem secuta est mutua benevolentiae et reverentiae aemulatio. Itaque societatem, quam patroni proposuerant, animo confidenti inierunt viri pari veritatis et justitiae amore conjuncti, ceterum diversissimi, eamque Calendis Majis a. 1800 publice declararunt. Atque stetit haec negotiorum communio per viginti quinque annos usque ad Droopii mortem. Droopium Pehmöllerus naturae bonitate et litterarum studiis sibi praestare semper confitebatur, benevolum et facilem eum praedicabat, obsequium vero, quod ad nimiam indulgentiam aliquando accedere videretur, minus probavit. Constantiam et firmitatem ipse pluris faciebat, suavitatem et facilitatem viro minus dignam judicabat. Modestia tamen et prudentia pares in negotiis nihil audendum, nihil suscipiendum putabant, nisi quod certam boni eventus spem praeberet. Itaque inco-

lumitate et mediocri fortuna contenti divitias non adpetebant.

Cum facultates videret Pehmöller comparatas, quas ad sumptus necessarios sufficere crederet, poscenti tertiam filiam Paulinam Eleonoram d. 20. Aprilis 1801 ei despondit Senator amplissimus Joa. Val. Meyer. D. 10. Jun. 1801 solemniter nuptiae sunt celebratae. Octo liberorum, qui ex hoc matrimonio nati sunt, sex aetate florentes sibi ereptos parentes doluerunt. Sed non carebant solatiis, ad religionem confugientes, habebant, ubi conquiescerent; patrem domo moestum etiam respublica a rerum acerbarum cogitatione avocabat. Parentibus superstites sunt filia et filius. Illa Theresia Philippina Henrietta nata d. 29. Junii 1811 nupta est d. 10. Decembris 1839 patrueli Antonio Danieli, cui peperit filiam Paulinam Theresiam Antoniam d. 7. Dec. 1845. Filius Laurentius Fridericus, d. 11. Martii 1814 natus, in matrimonium duxit d. 19. Julii 1840 Joannam Mathildam Sthamer, Jurg. Nicolai tribuni plebis filiam, quae ei peperit duos liberos, Nicolaum Fridericum d. 4. Junii 1841 et Paulinam Theresiam Mathildam d. 28. Aprilis 1843. Nepos et neptes avi senectute confecti ultimos annos non mediocriter exhilarabant.

Res suas cum prospere succedere videret, non sibi tantum et suis vivere, sed etiam civitati prodesse voluit. Itaque libenter se adjungi passus est iis, qui in Divae Catharinae parochia rebus civilibus agendis electi civium comitiis adesse debent. Etiam in societatem eorum, qui pauperum commodis consulunt, adscitus ibique liberius agendi occasionem nactus jam certas sibi constituit leges, quas in publicis negotiis administrandis sequeretur. Morem majorum non maximi faciebat nisi bonum et salutarem intelligeret; quem cum in pravam consuetudinem degenerasse videret, nec sanctum habuit nec conservatum voluit, sed quam optime semper res constituendas ducebat, neque ullam rerum in melius convertendarum vel instaurandarum facultatem esse dimittendam. Dignus habitus, qui administratoris (Vorsteher) munere fungeretur, pecunia collata ad pauperes alendos non amplius sufficiente, jam multa mutanda putavit. Atque impetravit, ut viri eligerentur, qui diligenter in rem inquirerent. Horum virorum concilio (Revisions-Commission) ipse praeerat atque sententiam suam pertulit. Majus concilium, quod publicam pauperum curam habet (das grosse Armen-Collegium), quae ille proposuerat, ita probavit, ut sua auctoritate

typis exprimenda curaret*) eo consilio, ut quicumque civis harum rerum gnarus aut probaret et adjuvaret, aut si improbaret, meliora proponeret. Ex ipsa pauperum cura urbis incommodis crescentibus decrescente sperari non posse docuit fore, ut cives nostri temporum iniquitate afflicti voluntate conferrent, quae ad pauperes sustentandos sufficerent, ipsum institutum non sine magno reipublicae detrimento interire, servari vero non posse, nisi certi ei praestarentur redditus, eos vero non nisi tributo posse parari in hunc usum civibus imponendo, praeterea impensas esse minuendas eo, quod pecunia mutua non amplius daretur, schola, quae expectationi non responderet, reformaretur, peregrini, nisi per decem annos domicilium Hamburgi habuissent, ad beneficia non admitterentur, concilium denique institueretur, quod de cura pauperum diligentius et cautius habenda meditaretur et quae probasset, proponeret. Haec ut effici possent, senatus auctoritate opus erat, sed tempore quod sequebatur turbulentiore, cum Francogalli urbem nostram occuparent, deerat copia

---

*) Ueber den gegenwärtigen Zustand der Armenanstalt. Eine Untersuchung in den Sitzungen des grossen Armen-Collegii vom 25. und 27. September 1808, vorgetragen von einem Mitgliede desselben.

deliberandi et decernendi, magis etiam recte atque ordine efficiendi, quamquam plurima, quae proposita erant, deinceps ipsa necessitate sunt facta.

Judicis munus cum administraret in judicio inferiore a. 1801, sententia fuit dicenda de homine tristis celebritatis, Rüsau, qui pio quodam furore correptus uxorem et liberos propria manu crudeliter necaverat. Jurisdictionem excepit maleficorum custodia. Anno enim 1806 ei cura demandata est aedificiorum, in quibus pauperes aegroti curantur, mendici in labore exercentur, malefici custodiuntur negotiisque molestis cruciantur (Provisorat des Werk- Armen- und Spinnhauses). Ibi quoque Pehmöller multa emendanda reperit, de quibus libere ad senatum retulit, sed cum d. 19. Nov. eiusdem anni Francogalli urbi nostrae praesidium militum imposuissent, senatus gravioribus negotiis distentus ne hanc quidem rem in disquisitionem vocare potuit. Hoc vero impetratum est, ut homines isti infelices non, ut antea moris fuerat, prima hebdomade temporis antepaschalis adspectui exponerentur vulgi. Neque quisquam miserum hoc spectaculum desideravit vel flagitavit, ipsum vulgus eo se privatum non est questum.

Felicius successit instauratio aerarii a Belgis, qui in urbem nostram transmigrarant, ad pauperes honestiore loco natos necessariis sublevandos instituti (die Niederländische Armenkasse), cui a. 1807 et 1808 praeerat. Beneficia, quae quotannis distribuebantur, jam superabant redditus annuos, qui ne magis etiam minuerentur urbis calamitate crescente, metuendum erat.*)

Machinarum bellicarum et rei nauticae (Artillerie und Admiralität) cura, quae annis 1808—10 ad eum delata erat, minus aliquid vel novandi vel agendi et efficiendi ansam dabat. Arma enim nostra nec terra nec mari jamdiu, nedum in ista omnium rerum perturbatione, quidquam valebant. Verum enim vero quem Pehmöller aliquando ordinis et quietis in Francogallia instauratorem praedicaverat, Napoleon, postea ut in patria obedientiam et concordiam servaret, extra eam omnia armis miscuerat. Undae et tempestates istae etiam civitatem nostram obruerant. Urbs nostra jam per aliquot annos a copiis Francogallorum occupata cum Napoleontis jussu a. 1810 imperio eius adjecta esset, Pehmöller electus est, qui magisterium

*) O. C. Gaedechens: Die Niederländische Armen-Casse, Hamburgs stille Wohlthäterin. Hamburg 1826. 4. p. 33.

urbis in rebus administrandis adjuvaret (Maire adjoint). Praeterea tum iis, qui milites in hospitiiis disponendi curam habebant, praerat, quo in munere severa justitia multorum inprimis opulentiorum similitates excitavit calumniantium, eum Francogallorum partibus favere.

Sed jam tempus venit, ubi civibus suis et patriae amorem et animi constantiam probaret. Ex anno 1808 inde etiam publico aerario mercatorum praefuit (Bankbürger) et a. 1813 urbe primum liberata munus ei est prorogatum, ut administrationis tempus incideret in calamitatem urbis a Francogallis recuperatae et contra socios et amicos armis defensae. Francogallorum dux princeps de Eckmühl, cui nihil sanctum, nihil incolume esset, aerarium illud, quod mercatorum pecunias servabat, antea sacrosanctum habitum, ut sibi traderetur, postulavit. Pehmöller restitit, quamdiu potuit, neque nisi vi coactus claves tradidit. Huius rapinae historiam ipse composuit.*) Neque tamen temporis momento res erat finita, etiam clavibus

---

*) Geschichtliche Darstellung der Ereignisse, welche während der Blockade in Folge der Verfügungen des französischen Gouvernements die Hamburgische Bank betroffen haben. Von C. N. Pehmöller. Hamburg 1814. 8. Libellum etiam Francogallice versum edendum curavit: Précis historique des événemens, qui par suite des mesures du gouvernement Français ont frappé la Banque de Hambourg. 1814. 8.

raptis quotidie verbis male acceptus et acriter vexatus stationem non dereliquit, singulas defendebat summas, sed frustra semper. Vix et sero demum impetravit, ut saltem custodes et scribae ceterique, qui negotia quotidiana administrabant, debita acciperent salaria.

Qui vero tum fuerit status, quod discrimen, quanta in republica tempestas illa, quis nescit? Claves d. 10. Maii recepit non prius quam aerario omnino exhausto, neque mercatorum modo facultatibus direptis, sed iis etiam, quae ipsius aerarii fuerant salariis impendenda. Constantia et fortitudo, quas in aerario defendendo civibus probaverat, tantam ei conciliarunt auctoritatem, ut, relicta ab hostibus urbe, a civibus in concilium vigintivirorum deligeretur, qui constitutionem reipublicae diu inveteratam et Francogallorum dominatu concussam instaurarent abjiciendo, quae temporum progressui minus apta essent, addendo, quae meliora vel necessaria viderentur. Quid effecerint, ex actis publicis est notum, quid egerint et flagitaverint, in ipsorum actis manuscriptis latet. Nemo sane aptior huic negotio videri poterat, quam Pehmöller, qui summum inveterata emendandi et novandi studium cum maxima legum, ordinis et modestiae reverentia habebat conjunctum.

Multa ad tempus erant ordinanda, multa praeparanda, quae in longius temporis spatium legis vigorem acciperent. In plura se diviserunt concilia, quorum quae de judiciorum et disciplinae publicae instauratione deque mercaturae commodis augendis referendum susceperant, iis adscriptus erat Pehmöller.

Sed per breve tantum tempus vigintivirorum consiliis interesse potuit. Aliquid conandum arbitrat vigintiviri atque sperantes fore, ut pecuniae aerarii mercatorum publici a Francogallis contra jus fasque ereptae restituerentur, d. 16. Junii a senatu petierunt ut ad res recuperandas legati in Francogalliam mitterentur. Itaque quamquam senatus spe aliquo impetrandi destitutus dissenserat, tamen aerarii illi participes censuerunt, ad res recuperandas legatos mitti oportere ad novum Francogalliae regem. Electi sunt praeter Pehmöllerum G. G. Schwarze, tum inter cives aerario mercatorio praepositos primus, Joh. de Chapeaurouge et Dr. Car. Sieveking. D. 13. Jul. Pehmöller vigintiviris valedixit. Anglorum dux Wellington justam eorum postulationem adjuvit, secundeerat principum confoederatorum consensus, qui quae a Francogallis ne efflagitabant quidem, nedum impetrabant. Tres menses Parisiis frustra commorati

principum comitiis ad controversias componendas Vindobonam convocatis, legati nostri redierunt. Civitatis nostrae syndicus Joh. Mich. Gries deinde ad regem Francogalliae legatus de pecuniis repetundis agere non destitit, sed iniquas condiciones, quas tandem impetraverat, qui aerarii participes fuerant, non probaverunt. Notum est Napoleontem a. 1815 denuo imperium affectasse, Francogallos iterum esse devictos. Jam major elucebat spes juris impetrandi. Pehmöller noster et Joh. de Chapeaurouge ut aerarii delegati 11. Febr. 1816 iterum Parisios venerunt, quibus tum accessit senatus mandatis instructus M. G. Sillem et ab epistolis erat Aug. Gu. Ed. Faas Archivi registrator. Jam feliciter res successit. Magnae illius pecuniae, quae ad belli sumptus compensandos imposita erat (327,000,000 Fr.) Franco-gallis, parva quidem pars (700,000 Fr.) nostrae civitati attributa est. Sed a confoederatorum legatis adjuti etiam nostri magna ex parte impetrarunt, quae postulabant. Pacti sunt, ut mercatoribus, quibus ex aerario ereptae erant septuagies quinquies centena et sex millia, nongentae et quinquaginta sex (7,506,956) marcae Banco, penderentur centies quadragies centena millia Francarum (14,000,000). Praeterea aliis,

quibus per vim sua erepta erant; tum ad damnum resarciendum tricies centena millia (3,000,000) marcarum sunt data. Sed minima haec erat pars eorum, quae nostrates rapinis Francogallorum perdiderant*). Cum a. 1818 principes confoederati regi Galliae petenti concessissent, ut pars debiti remitteretur, civibus nostris, qui fere quingenties vicies centena millia (52,000,000) Francarum jure postulabant, ducenties tantum centena millia (20,000,000) Francarum sunt concessa. Sed ne has quidem summas vere acceperunt, sed nominibus in codicem regni Gallici relatis, ut tum fides erat concussa, nomina transscribentibus pro centum sunt quinquaginta quinque numerata.

Reverentiae et gratiae, quibus gaudebat, etiam apud summos magistratus Pehmöller nactus est testimonium, quo honorificentius esse non potest, quod d. 19. Jun. 1816 absens in ordinem senatorium est cooptatus. Cum laetus in urbem patriam rediisset, d. 11. Decembris viris, qui cum ipso aerarium administraverant, valedixit eodemque die senatoris munus solemni ritu est auspicatus. Usque ad 5. Sept. a. 1817 ultimum in senatu locum tenens more

*) Lohmann Rath- und Bürgerschlüsse, Bd. 2, p. 16 seqq. Cf. G. F. de Martens Supplément au recueil des principaux traités. T. VII. p. 417.

majorum ter comitia civium oratione solenni est auspicatus.

Inter collegia, quorum patronus factus est senatoriam dignitatem nactus, etiam vetus erat jaculatorum societas medio aevo ad urbem adversus hostes tutandam instituta, quam quum jam diu in vanum delectationis genus degenerasse videret, tollendam curavit. Jam per plura secula floruerat haec jaculatorum societas, cum primas, quas novimus, leges*) litteris mandatas senatus ratas haberet d. 10. Sept. 1628. Ita factum est, ut quos magistratus, quae jura et privilegia haberet, his legibus non tam constitueretur, quam constituta potius agnoscerentur. Praeerant autem ei patroni duo ex senatorum numero (Schützenherren). Seniorum (Aelterleute) et procuratorum annuorum (Jahrschaffner) saepe fit mentio, tamen ne numerus quidem usquam in legibus additur. Praemia etiam, quae senatus offerebat peritissimis jaculatorum, non in futurum promittuntur, sed ut more majorum tradita commemorantur. Hodie nil memoriam servat nisi vicus, cui ab hac societate nomen est inditum (Schützenstrasse), situs propter aggeres inter portas,

*) Beliebte Schützenordnung, welche von E. Edl. Rath A. 1628 d. 10. Sept. confirmirt und bestätigt worden. Hamburg 1651 et 1744. 8.

quarum altera a lapidibus, altera a mole fluctibus opposita nomen traxit. Domus vel curia jaculatorum (Schützenhaus vel Schützenhof) ab anno 1416 inde usque ad annum 1831 inter hunc vicum et aggeres ad forum suarium sita fuit. Atque haec quidem nova erat curia sagittariorum, (ita enim antiquitus Latine reddunt Schützenhof) cum antiquam urbis nostrae libri hereditatum inter vicum Depenau et carcerem Winsenbaum sitam fuisse tradunt jam anno 1387*). Sed exstant vestigia societatis etiam antiquiora in civitatis nostrae rationum codice, siquidem recte conjicere mihi videor, eosdem esse sagittarios, quibus quater per annum certae pecuniae solvebantur. Jam primo anno, cuius rationes exstant, 1350 p. Chr. semel septem, ter duodecim solidos reperio sagittariis esse datos, quae summa per plura secula ut publicum praemium solvebatur ei, qui in exercitio discum ferendi victoriam reportaverat**). • Pulvere nitroso

*) Lappenberg Programm der dritten Säcularfeier der bürgerlichen Verfassung. 1828. Fol. Nota 11, p. 64. — Neddermeier Topographie von Hamburg, p. 36, ubi pro 1461 scribendum 1416, ut docet nota p. 223 inserta Lappenbergi, quae confirmatur alio loco, quem idem ex libris hereditatum exscriptum communicavit: „1433 hereditas prope Winsenbom apud antiquam curiam sagittariorum.“ Quae cum antiqua appelletur, eo jam tempore novam fuisse aliam videmus.

**) Haec debeo viris amicissimis J. C. M. Laurent, philosophiae, et F. N. Schrader, medicinae doctori, qui publicum rationum codicem diligenter excerpterunt.

invento pro arcubus et sagittis tela ignifera etiam in exercitiis et ludis adhibebantur, quorum duplex erat genus, minorum (**Büchsen**); quibus discum petebant, majorum, quas bombardas manuales nuncupant, (**Haken**) quibus avem ligneam eamque ferratam perticae affixam jaculando percutere et comminuere certabant. Huius exercitii exemplum, quod quidem exstat, antiquissimum in rationibus publicis legitur anni **1527***) quamquam non tum demum institutum videmus. Huiusmodi bombardis pars tantum jaculatorum utebatur, quae haud scio an singularem constituerit societatis delectum**). Pertica, cui avis affigebatur quotannis dilaceranda, usque ad annum **1623** in querceto (**Eichholz**) erat, deinde propius ab urbe, anno vero **1663** apud casam stramineam (**Beim Strohhause*****), postea usque ad occupationem Franco-gallicam, ubi nunc nosocomium publicum, est erecta. Sagittarios prioris aevi, quibus etiam saepius pecuniae pro assatura, ut tum scribebant, vel ad convivium

*) 1527 „Exposita in generali: Item 8 talenta Arnoldo Spraten (?) dem papagoyenkönig, do he tom drüdden male den papagoyen affgescoten hadde.

***) Hae etiam societatis exstant leges a. 1714 innovatae: Etliche Articul Wegen des alle Jahr gewöhnlichen Vogel-Schiessens. Hamburg 1714.

****) Stelzner Nachrichten von Hamburg. Th. 3, p. 29 und p. 824.

solvebatur*), non diversos fuisse ab iis, quos jaculatores nuncupavi (Schützen), et ipsum nomen docet curiae sagittariorum (Schützenhof), et affirmant leges, quae etsi valde immutatae, tamen jaculatoribus non modo convivia promittunt a senatu ornanda, qualia sagittarii accipiebant, sed etiam officium injungunt, quod iisdem erat, civitatem adversus hostem defendendi. Sed aliis urbis propugnaculis exstructis totaque rei bellicae ratione mutata jaculatores illi jamdiu de urbe defendenda vix cogitabant neque quidquam nisi delectationem ex jaculandi exercitiis et varia commoda e societatis privilegiis captabant. Fortasse societas illa, qualis in plurimis Germaniae urbibus nostro etiam tempore reperitur**), apud nos quoque exstaret, nisi privilegia sua tenacius aliorum incommodo obtinuissent. In hodierna militum constitutione venatores, quos vocant (Jäger), ex civitatis instauratae tempore inde locum occupant jaculatorum, qui diu ad urbem defendendam adhiberi desierant. Qui cum

*) E. g. 1444, 1461, 1466 „4 talenta sagittariis ad convivium eorum.“
Accedit, quod hodie etiam in omnibus fere Germaniae septentrionalis urbibus jaculatorum societates pentecostes tempore avem bombardis petunt.

**) De huiusmodi societatibus cf. Hüllmann Städtewesen des Mittelalters. Vierter Theil. Bonn 1829, p. 176, et Sack Geschichte des Schützenwesens der Stadt Braunschweig, in: Archiv des histor. Vereins für Niedersachsen im Jahre 1845, p. 179.

petissent, ut ad vallum jaculatorum jaculandi arte se exercere sibi liceret, jaculatores hoc, nisi data pecunia societatis jura sibi emissent, concedere nolebant. Senatus, ad quem res delata erat, cum frustra auctoritatem suam interposuisset, d. 19. Nov. 1818 legem rogavit, qua societas omnino tolleretur. Quam etsi cives tum suffragiis repudiaverunt, postea tamen de jaculatorum damnis juste compensandis certiores facti d. 10. Maji 1819 acceperunt. Die denique 6. Novemb. inter civitatem et societatem est pactum, ut pro fundis et aedificiis 14000 marcae Banco darentur inter singulos jaculatores distribuendae, 3000 marcae sclopetorum possessoribus, cuique denique seniorum in vitae tempus quotannis trecenae, procuratorum octogenae marcae penderentur. Haec omnia senatus nomine ut societatis patronus transegit Pehmöller.

Sed jam ad graviora ut redeamus, pacis conditiones Parisiis a. 1815 compositae populis Germaniae etiam spem ostendebant libere in fluminibus patriae navigandi. Nihilominus portoria vetera manebant. Inter eos, qui in ephemeridibus publicis promissa illa eventum non habuisse querebantur et quae commoda libera navigatio praebitura esset, docebant, etiam Pehmöller erat. Quae scripsit de

hac re in ephemeridibus universalibus, quae Augustae Vindelicorum eduntur, publici juris fecit. Neque inanēs erant labores, quamquam et tardius omnia agebantur et fructus exspectatione multo erant minores. Exeunte demum a. 1818 Austria et Borussia ceteras civitates, quae Albi adjacent, invitaverunt, ut legatos Dresdam mitterent ad navigationem in fluvio Albi aequis conditionibus ordinandam. Suggestente Guil. Amsinck, consule amplissimo, Pehmöller electus est, qui jura et commoda nostra defenderet. Mense Februario a. 1819 Dresdam profectus ex ipsis legatorum disceptationibus mox intellexit, eos, qui civitatum commerciis regundis praeesent, maximam partem nec veri suorum populorum commodi gnaros esse, nec de vera communis patriae salute sollicitos, legatos vero non auctoritate instructos, quae sufficeret ad impedimenta superanda. Itaque factum est, ut hoc concilium, etsi non ante mensem Junium a. 1821 est dimissum, pacisceretur, quae navigationem portoriis aliisque oneribus oneratam relinquerent ideoque populorum votis minime satisfacerent*). Itaque jam minus

---

*) Elbschiffahrtsacte. Geschlossen und unterzeichnet in Dresden am 23. Juni 1821. Publicirt Hamburg den 28. Dec. 1821. Nach der Bekanntmachung des Senats vom 16. Jan. 1822 in Kraft getreten d. 1. März 1822.

miramur, regno Hannoverano potissimum adversante, neque legatos, qui a. 1824 Hamburgum convenerunt ad pacta Dresdensia corrigenda, quidquam effecisse, quod operae pretium esset.*) Idem valet de iis, qui a. 1826 Luneburgae de portorio Stadensi minuendo vel ad certam normam redigendo**) disceptarunt. Utriusque concilii Pehmöller utpote harum rerum peritissimus particeps tempus et operam perditam doluit, quamquam consuetudinis, quam ei legatio illa Dresdensis cum viris prudentissimis et omni laude excellentissimis paravit, memoria semper fuit dulcissima et gratissima. Ne de ipsis legatis dicam, Dresdae saepius a rege et principibus ad coenam variaque festa aulica invitabatur. Maxime vero delectabatur consuetudine Böttigeri, viri litterarum antiquarum peritissimi, Tiedge, poetae illius elegici, et comitis von der Recke, poetriae illustris.

A. 1823 ex Saxoniae urbe regia in patriam redux praeturam suscepit eamque per biennium etsi invitus administravit. Juris formulis et scriptis legibus se vinctum non aequis conditionibus lites judicare posse

*) Ergänzende Bestimmungen der Elbschiffahrts-Acte, beschlossen und unterzeichnet in Hamburg am 18. Sept. 1824. Publicirt am 28. Jan. 1825. Ad. Soetbeer Des Stader Elbzolls Ursprung, Fortgang und Bestand. Hamburg 1839, 8., pg. 41 seqq.

**) Soetbeer l. l. pg. 52.

tam aegre ferebat, ut agrorum praeturam et ipsam cum jurisdictione conjunctam detrectaret. A. 1827 ecclesiae Divae Catharinae consecratae patronus factus est secundus, ab anno 1830 inde utpote primus collegii, quod res ecclesiae administrat, praeses rerum gerendarum rationem multis vitiis laborantem emendavit, ut reditus et impensae diligentius ordinarentur, curavitque ut omnia accuratius in acta referrentur. Magnum erat gaudium, quo a. 1826 nuntium accepit, se designatum esse, qui inter curatores operum publicorum (Baudeputation) sederet, quorum negotia praesidis nomine direxit 1829—32. Huic collegio etiam cura imposita erat, ut aggeres, quibus urbs munita fuerat, in spatia mutarentur. Quae cum fere confecta essent, ut civibus ad animos a negotiis recreandos ibi ambulare liceret, Pehmöllero suggerente curatores operum publicorum proposuerunt, ut tributorum ad aggeres demoliendos impositorum dimidium ad vias publicas parvis silicibus sternendas conferretur. Ipse concepit, collegae comprobarunt legem, quam suadente potissimum consule amplissimo Amsinck senatus ad populum detulit, civium suffragia ratam habuerunt d. 18. Junii 1829*).

*) P. D. Lohmann Rath- und Bürgerschlüsse. III. pg. 59.

sternendarum factum est in agro monasterii **Divo Joanni** sacraei, cuius tum ab urbanis magistratibus liberi patronus **Gu. Amsinck**, consul amplissimus, conatui favebat. **Res optime processit.***)

Deinde ab a. **1832** — **34** collegio praefuit, quod tabulas censuales conficit et vectigalia publica administrat. Nimia invaluerat indulgentia: etenim cum poenae legibus in debitores constitutae negligentius expeterentur, residua quotannis crescebant. Itaque quod durum videbatur, sed justum et necessarium erat atque ipsis debitoribus proderat, debita cum mulctis ut exigerentur, **Pehmöller** flagitabat et impetravit. Non deerant, qui auctori acerbitatem crimini darent. Sed jam ad diem solvebatur, neque boni tantum eum merito laudabant, sed etiam omnes justitiae laudem ei concesserunt.

Cum **M. G. Sillem** consulatum sortitus esset, **Pehmöllero** principi senatus facto rerum scholasticarum cura, quod est senioris officium, erat suscipienda. In hoc quoque munere multa reperit novanda. **Bibliothecae** aedificium vetus anno **1751** exstructum jam principio minus amplum fuerat, quam ut libri in

---

*) Cf. Memoria Gu. Amsinckii, Consulis a Jo. Ge. Chr. Lehmanno conscripta. Hamb. 1833, p. 51.

justum ordinem disponi possent, qui cum ab huius seculi initio inde continua emptione augerentur, vix novis libris recipiendis sufficiebat. Aedes Divi Joannis vetustate ruinosa erat destructa, monasterio adjuncto, in cuius parte Joannei classes quotidie congregabantur, ruina imminebat. Area vel tota regio novis aedificiis ornari non poterat, nisi bibliothecae quoque et scholarum aedificia essent remota. His de rebus d. 10. Dec. 1835, cum civium consultationes frequenti senatui otium praeberent, Pehmöller diligentius exposuit. Senatus cum necessitatem urgere intelligeret, viros aliquot dixit, qui cum ipso rem in disquisitionem vocarent. Qui quod, Pehmöllero suggerente, proposuerant, senatus probavit. Cum civium etiam delegati assensissent, comitia Calendis Decembris 1836 senatus auctoritatem ratam habuerunt.*) Delecti sunt senatores et ex collegiis, ad quorum officia pertinet opus publicum, cives, qui moderante Pehmöllero, de novis aedificiis in area ecclesiae Cathedralis a. 1803 destructae exstruendis deliberarent. Aedificiorum dispositio est delineata. Prima dispositionis species, quae magistratibus erat proposita,

*) Lohmann Rath- und Bürgerschlüsse. V. pg. 29 sqq. Lappenberg Hamburg. Verordnungen. XIV. pg. 444.

aedilibus non est probata. Itaque professoribus denuo consultis, quae et quam magna conclavia scholae publicae earumque subsidia litteraria postularent, et qua suppellectile egerent, ab architectis publicis alia aedificiorum descriptio est facta, quae cum ita mutata esset, ut non minus ex sententiis eorum, qui scholis et bibliothecae praeerant, ad usum accommodaretur, quam operum publicorum curatoribus ipsique senatui placeret, quippe qui non minus dignitatem quam commoditatem curarent, communi consensu approbata operum publicorum et aerarii curatoribus est reddita, qui prospicerent, ut nova aedificia exstruenda locarentur. Mense Julio a. 1837 initium est factum, mense Septembri a. 1839 aedificia erant absoluta.

Pehmöller cum valetudinem et senectute et animi viriumque contentione decrescere sentiret, saepius timebat, ne opus susceptum non ad finem videret perductum. Itaque primis fundamentis jactis d. 11. Julii 1837 ex medici sententia, ut vires recrearet, Thermas Carolinas adiit et justum tempus in balneis commoratus ad valetudinem magis firmandam iter per meridionales Germaniae partes suscepit. Ex itinere, salute quidem non omnino refecta, aliquo tamen modo recreatus et hilaris rediit. Opinatus

antiquam in negotiis fidem hodie esse mutatam, jam diu mercaturam non eodem studio amplectebatur. Itaque aetate ingravescente, ut, dum vires suppeterent, omnes curas cogitationesque in rempublicam conferre posset, primo anni 1840 die negotia sua filio tradidit communi consilio gerenda cum C. B. L. Tollens, qui per plures annos scrinio ipsius praefuerat. Hoc modo factum est, ut in aliquod tempus veterem fere reciperet vigorem. Itaque seni vegetae mentis nova Musarum templa non modo perfecta videre, sed etiam d. 5. Maji 1840 inaugurare solempni oratione licuit*), qua majorum et aequalium de humanitate merita praedicavit et optima eorum exempla juventuti nostrae ad aemulationem proposuit. Neque tamen aedificiorum amplitudinem pluris fecit, quam justam docendi rationem, largam discendi copiam totamque scholarum constitutionem, quae et usui publico aptissima esset neque praeceptores justo emolumento privaret. Itaque schola reali, quam dicunt, separata a classibus eorum, qui se litterarum studiis in academia persequendis parant, praeceptores illius minimo tum stipendio contentos nisi

---

*) Reden, welche bei der Einweihungsfeyer der Gymnasial-, Schul- und Bibliotheks-Gebäude in der freyen Stadt Hamburg am 5. und 7. May 1840 gehalten worden sind.

justo honorario, eo tamen salario voluit sustentari, quod familiae condendae aliquam facultatem daret. Praeterea Gymnasium a. 1833 instauratum firmioribus etiam fundamentis indigere videbatur. Quae a. 1833 ad tempus constituta erant, accuratius erant definienda et legibus sancienda; professores ne vitae sustentandae cura sollicitarentur, sed hoc angore vacui se litteris tractandis dare possent, stipendia augenda exspectabant. Quae de Joanneo et Gymnasio immutando proposita erant, ea rata habuerunt cives comitiis d. 27. Aprilis 1837 habitis.*) Neque tamen in iis, quae impetraverat, jam acquiescendum putavit. Novis aedificiis inauguratis, quae bibliothecae publicae in justum ordinem redigendae ex praefectorum sententia necessaria erant, ea quantum in ipso situm erat, libens concessit, quod ex aliorum arbitrio pendebat, omni, qua potuit, vi impetrare studuit. Atque non possum non laudare aerarii curatores, qui iterum et tertio adderent pecuniam, qua opus erat ad libros ordinandos eorumque justos indices conficiendos. Neque his ipsis contentus erat: in iis, quae a. 1840

*) Lohmann Rath- und Bürgerschlüsse, V. pg. 36 sqq. Lappenberg Hamburg. Verordnungen, Bd. 15, pg. 34 et pg. 73, ubi leges Gymnasii tum renovatae exstant.

de vita sua scripsit, leguntur etiam haec: „Gymnasium et bibliotheca etiam aliis opibus indigent, neque brevi tempore res eo deduci poterit, quo optandum est. Imprimis mathesis professor est addendus.“ Professoribus admonentibus senatus auctoritate adjutus*), rem differre noluit. Die jam 4. Maji 1842, die ante magnum illud incendium de munere mathesin in Gymnasio docendi retulit. Sed magna illa calamitas, quae res multo graviores ne inchoatae absolverentur effecit, eadem videtur impedivisse vel retardasse, quo minus tollerentur, quae professorum labores in studiosae juventutis commodum susceptos vel coarctant vel fere irritos reddunt. Utinam urbe ornatius instaurata litterarum ornamenta ne deficient! Gymnasio Academico Hamburgum non modo splendidissimam scientiae suppellectilem debet, (maximam enim et pretiosissimam librorum copiam bibliothecae legaverunt professores Gymnasii,) sed etiam, quod juxta mercaturae florem diu artes quoque apud nos vigeabant et litterae. Jungii quidem merita sero sunt agnita, diu vero splendet Lambecii et Fabricii gloria, utque ne de rara Wolfiorum doctrina dicam, quis est,

---

*) Verzeichniss der Vorlesungen des Gymnasiums. Hamb. 1842. pg. 17.

cui ignota sit Bueschii eruditio ad vitae usum maxime accommodata. Utinam Gymnasium fundamento sit, cui nova ingenii, doctrinae et humanitatis officina superstruatur: ne voluntatem deficiat effectus!

Bibliothecae publicae etiam augendae Pehmöller singularem habuit curam. Erant quondam bibliothecae minores parochialibus templis urbis nostrae antiquioribus adjunctae, diu non auctae atque fere neglectae; quare qui templis D. Petri et Nicolai praeerant, jam prius ut libri, qui pridem collecti erant, in bibliothecam publicam transferrentur concesserant. Major erat, quae ad D. Jacobi aedem et ad D. Catharinae asservabatur librorum copia, quae ut et ipsa bibliothecae publicae attribueretur, praefecti suaserant, ille protoscholarcha efficere studuit. Atque eo interveniente nobis traditi sunt libri, qui ad aedem D. Jacobi asservati in bibliotheca publica desiderabantur, Divae vero Catharinae bibliotheca, quamquam ipse ecclesiae erat patronus, ut traderetur, efficere non potuit. Alia etiam justa laude, quam vivus taceri voluit, post mortem eum privare non possum. Etenim optime meritis est de comparanda parte pretiosissima bibliothecae Moenckebergianae. Magnam optimorum librorum copiam coëmerat Joh. Geo. Moenckeberg;

J. U. Lic. senator urbis nostrae meritissimus. Cuius d. **30. Aprilis 1842** mortui heredes cum bibliothecam d. **24. Aprilis 1843** auctionis lege distrahendam indicassent, multi erant, qui hunc thesaurum urbi nostrae servari cuperent. Ceteris acrius instigabat Nicol. **Henr. Julius, Med. Dr.**, vir in omni doctrinae genere optime versatus, aliquando civis noster, qui tunc jam **Berolini** commorabatur in carceribus publicis emendandis occupatus. Etiam bibliothecae praefectis aliquid conandum videbatur. Sed tota bibliotheca et major erat, quam quae, cum bibliothecae publicae reditus non sufficerent, justo pretio acquiri posset, et majorem partem addidisset librorum, quorum exempla jam possidebamus. Sed pars prior bibliothecae **Moenckebergianae** in quibusdam historiae partibus tam multos, in universum vero tam raros libros continebat, ut ex quinque libris quatuor nobis deessent. Hanc donis privatorum acquiri posse sperare audebamus. Res ad **Pehmöllerum** est delata. Ille non modo consilium probavit, sed etiam adjuvit atque cum jam plures se paratos ostendissent, nemo vero primus esse vellet, qui certam summam promitteret, ipse exemplo praeivit. Consulium magnificorum, senatorum amplissimorum aliorumque civium liberalitate insignium nonnulli contulerunt

maximam pecuniae partem, qua libri illi acquisiti sunt, hodie insigne bibliothecae nostrae ornamentum. Neque tamen tacendum duco, heredes et ipsos optantes, ut haec saltem praestantissima bibliothecae pars civitati conservaretur, conditiones proposuisse aequas et omni qua par est liberalitate optatis nostris respondisse.*) Antiqua quidem litterarum monumenta maximi sunt pretii, quare nobis est gratulandum, quod contigit, quae aderant sane copiosa, ea tantis opibus augere. Sed discendi ratio postulat, ut etiam novi libri acquirantur. Quo minor est summa pecuniae in hunc usum destinata, si cum numero et pretio comparatur librorum quotidie editorum, eo magis est curandum, ut non nisi optimi et maxime necessarii emanent, ut pecunia illa in diversas disciplinas aequa ratione distribuatur. Etiam copia librorum nihil prodest, nisi bene disposita usui accommodatur, neque locupletissimi indices sufficiunt, nisi ordini conservando consulitur.

---

*) Postularunt heredes Moenckebergiani 4000 Marcas, cuius summae maxima pars debetur virorum illorum liberalitati, quae deerant, supplerunt testamenti Averhofiani curatores. Auctio indicata erat in d. 24. Aprilis, sed cum pecuniae necessariae nondum comparatae essent, dilata est in 27. April., quo tempore habita est, exceptis iis libris, qui primis numeris 1 — 2745 significati bibliothecae publicae dono sunt dati, et iis, qui res Hamburgenses tractant, quos tabularium publicum acquisivit, Catalogi Num. 6327 — 7527.

Quae omnia ut jūste observentur, norma opus est administrandi. Itaque bibliothecae praefectis leges nostras esse obsoletas monentibus a Pehmöllero mandatum est, ut novas proponerent. Quas suadendas duxerunt, eas primum in disquisitionem vocarunt viri ex biennio ad curam bibliothecae delecti (Bibliotheks-Deputation) d. 30. Martii 1841. Iterum et tertio de iis deliberatum, deinde ad senatum est relatum. Sed deliberatione incendio interrupta, iis, qui delecti sunt, denuo consultis, Senatus amplissimus novas leges examinatas et probatas Calendis Martiis 1844 in publicum edendas decrevit. *)

Die 19. Junii 1841 viginti quinque anni praeterierant, ex quo in senatum cooptatus est. Veritus, ne solemnibus oneraretur molestis, illo die in villam Borstelianam, ubi rusticari solebat, se recepit. Nihilominus qui gratulaturi eo venerant, eos lubens vidit. Venerunt aurificum, qui collegio praeerant, seniores offerentes poculum argenteum eleganter caelatum. Obtulit Joannei collaborator Laurent, phil. Dr., antiquum mercatoris Hamburgensis rationarium a se editum**), obtulerunt denique Gymnasii Academici

*) Lappenberg Hamburgische Verordnungen. XVIII. pg. 29.

**) Das älteste Hamburgische Handlungsbuch aus dem 14. Jahrhundert. Hamb. 1841. 8.

professores libellum ipsorum nomine a rectore C. F. Wurm conscriptum*). Incendii calamitas, cum etiam ipsius domui immineret, vires minus fregit, quam metuendum erat, sed studium, quo incensos videbat cives suos, urbem majore commoditate et elegancia instaurandi animum eius sollicitabat et timore afficiebat, ne fides tolleretur et majorem inferret calamitatem, quam ipsum incendium. Nescio annon etiam animum oppresserint officia senatoria tum multo difficiliora, a quibus etiamsi per senectutem licebat, omnino, quamdiu vires sufficerent, se subtrahere nolebat. Praeerat autem ultimis vitae annis utpote collegii senatorum senior praefecturae Bergedorfianae, cum altero quoque anno ad Hamburgum redit, administrationi mercatorum basilicae, D. Catharinae dioecesis rebus gubernandis, publicae domui pignoratitiae, rerum militarium curae, quindecim virorum cooptationi et rationibus, cursus publici administrationi, institutorum litterariorum scholarumque publicarum curae atque scholarum collegio, aeri denique alieno publice contracto.

Sed indies animi corporisque vires decrescebant. Homo, qui vegetus, semper quaecunque tractabat, etiam accelerata voluit, jam retardabat, qui fuerat

*) Von der Neutralität des deutschen Seehandels in Kriegszeiten.

celeris iudicii, incertus plerumque haerebat, qui strenuus et interdum asper fuerat, eius ingenium erat mite atque temperatum. Oculorum denique acie orbatus, continujs fere doloribus afflictus ipse vires fractas sibi confessus a die **D. Matthiae 1845** inde publica negotia omnino detrectavit, atque ultimae vitae tempus in otio degit, solo uxoris, liberorum et nepotum amore fatus. Maximo in dolore ei solatio erat, quod virtuti, dignitati, laudi semper studuerat, quod civium suorum saluti ubique consuluerat, quod in urbis patriae commodum plurima conatus multa effecerat. Neque tamen morbus aliquis peculiaris corpus infestabat, sed nonnisi senectute confectus **d. 17. Aprilis 1845** prosperis adversisque satiatus naturae satisfacit, rerum a se gestarum memoria in optimam spem erectus. Omnia enim in agendo nitum cum persuasissimum haberet, non certam fidei formulam, sed optimae mentis conscientiam, alacritatem, constantiam, gravitatem, severitatem erat secutus.

